

3 Γιατί κλοτσάτε τους όρους;

Κώστας Βαλεοντής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ρήμα «κλοτσώ» στον τίτλο δεν είναι υπερβολή. Αποδίδει παραστατικά το φαινόμενο της *αρνητικής αντίδρασης* με την οποία αντιμετωπίζονται συχνότατα οι νέοι όροι – και πολύ περισσότερο οι νεολογικοί όροι – ακόμα και μέσα στην κοινότητα του ειδικού θεματικού πεδίου στο οποίο αυτοί υπάγονται: μιας αντίδρασης που μπορεί να εκδηλωθεί ως παντελής *αγνόηση* έως *περιφρόνηση* ακόμη και ως *εμπαιγμός* και *χλεύη*.

Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια να αναζητηθούν τα στοιχεία εκείνα που αφορούν τους όρους και τα οποία προκαλούν τα παραπάνω συναισθήματα. Τι είναι αυτό που κάνει κάποιον που πρωτοακούει έναν νέο όρο, δηλαδή ένα όρο του οποίου την έννοια ακόμα μπορεί και να μην την γνωρίζει, να τον απορρίπτει ευθύς εξαρχής; Πώς εμπλέκονται στο ζήτημα αυτό οι *αρχές σχηματισμού όρων* του ISO (*διαφάνεια, συνέπεια, γλωσσική καταλληλότητα, γλωσσική οικονομία, παραγωγικότητα και συνθετικότητα, γλωσσική ορθότητα, γλωσσική εντοπιότητα*);

Η *νέα γνώση* συνεπάγεται *νέες έννοιες*: οι νέες έννοιες αναγκαστικά πρέπει να παρασταθούν με *νέους όρους*: κάθε νέος όρος βασίζεται και σε μια *νέα συμφωνία*: την *τελευταία* μετά την σειρά συμφωνιών που έχουν προηγηθεί για την ίδια λέξη ή φράση. Τελικός σκοπός της εργασίας αυτής είναι: δίνοντας μια απάντηση στο ερώτημα του τίτλου, να συμβάλει στο να συνειδητοποιηθεί, τόσο από τους ειδικούς όσο και από το ευρύ κοινό, ότι ένας *νέος όρος* δεν πρόκειται ποτέ «να τα πει όλα» για την *νέα έννοια* που παριστάνει (γιατί τότε δεν θα είναι *όρος* αλλά θα είναι *ορισμός*) και ότι **πριν απορρίψουν** (πολλές φορές *μετά βδελυγμίας*) έναν **όρο**, καλό είναι να **μελετήσουν** πρώτα **την έννοια** και τα χαρακτηριστικά της ώστε να αναγνωρίσουν ποιο ή ποια από τα χαρακτηριστικά αυτά προβάλλονται από τον όρο: να κατανοήσουν, δηλαδή, την *τελευταία συμφωνία*: και ύστερα – συνειδητά πλέον – να την **αποδεχθούν** ή να την **απορρίψουν**.

Why do you spurn a term?

Kostas Valeontis

ABSTRACT

The verb “spurn” in the title is not an exaggeration; it renders descriptively the phenomenon of the *negative reaction* encountered by new terms – especially neological ones – even within the community of a specific subject field; a reaction which may be expressed as *disregard*, or *contempt* or even as *ridicule* or *mockery*.

In this paper we attempt to seek those elements concerning terms which raise the abovementioned emotions. What makes somebody who encounters a new term, that is a term designating a concept maybe unknown to him or her, reject it “at first hear”? How are the ISO principles for term formation (*transparency, consistency, appropriateness, linguistic economy, derivability and compoundability, linguistic correctness, and preference for native language*) involved in this matter?

New knowledge implies *new concepts*; new concepts should necessarily be represented by *new terms*; each new term is based on a *new agreement*: the *last agreement* after a series of agreements, concerning the same word or phrase, having been concluded before. The final target of this paper is: after having given an answer to the question of the title, to contribute to the realization both by specialists and by the public that a *new term* cannot “say everything” about the new concept it designates (because if it can it will be rather a *definition* than a *term*) and that **before rejecting a term** (sometimes with *detestation*), they had better **study the concept** and its characteristics, so that they identify which of these characteristics is/are brought out by the term; i.e. understand the **last agreement**; and then – consciously – **accept or reject** it.

1 Οι συμφωνίες «πίσω» από τις λέξεις

Οι λέξεις δεν σημαίνουν τίποτα! Ναι! Οι λέξεις – από μόνες τους – δεν σημαίνουν τίποτα!

Οι λέξεις είναι:

- είτε **ομάδες διαδοχικών ήχων** (*φθόγγων*) που παράγονται από τον *λάρυγγα*, διαμορφώνονται από την *φωνητική συσκευή* και εκπέμπονται από το *στόμα* (και την *μύτη*) του ανθρώπου, αλλά και συλλαμβάνονται από το αυτί και αποθηκεύονται στον εγκέφαλο ως *ακουστικές εικόνες* μαζί με τον τρόπο παραγωγής τους από τα μέρη του σώματος που συμμετέχουν στην δημιουργία τους (*κιναισθητικές εικόνες*)
- είτε οι **ζωγραφιές αυτών των φθόγγων** πάνω σε κάποιο *υλικό μέσο* (π.χ. πάνω σε μια πέτρα, στο μάρμαρο μιας κολόνας, στον πάπυρο ή στην περγαμηνή ενός αρχαίου βιβλίου, στο χαρτί, στην οθόνη ενός υπολογιστή ή ενός κινητού), που συλλαμβάνονται από το μάτι και αποθηκεύονται στον εγκέφαλο ως *οπτικές εικόνες*
- είτε οι «**άυλες**» **μορφές**¹ με τις οποίες παριστάνονται αυτοί οι **ήχοι** ή αυτές οι **ζωγραφιές** μέσα στα *ηλεκτρικά ρεύματα* των καλωδίων ή στα *ηλεκτρομαγνητικά πεδία* των οπτικοακουστικών μέσων πριν φτάσουν στα *αυτιά* μας ή στα *μάτια* μας.

Καί στις τρεις περιπτώσεις, όμως, τις λέξεις **μόνο** ο *ανθρώπινος νους* τις (**έχει**) **κάνει να σημαίνουν αυτό που σημαίνουν**.

Είναι αλήθεια ότι «**νους** *ορά* και **νους** *ακούει*»² και ότι χωρίς την *νοητική* επεξεργασία θα ήταν άχρηστες οι πληροφορίες που συλλαμβάνουν τα αισθητήρια όργανα. Από τον *νό-ο*

¹ που αν εξεταστούν αυστηρά δεν είναι «άυλες»

² «Νοῦς ὄρᾳ καὶ νοῦς ἀκούει· τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά.» (Επίχαρμος, κωμικός ποιητής και φιλόσοφος από την Κω, 540–450 π.Χ.) – *Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις*, Τάκης Νατσούλης

(**νου**) παράγεται το *νο-έω* (**νωώ**), που πρωταρχικά σήμαινε «βλέπω» και αργότερα «αντιλαμβάνομαι με τον νου». Και όταν ο άνθρωπος **εν-νοεί** τότε «φέρνει ή έχει **μέσα** στην σκέψη του / στον **νου** του / στο μυαλό του» τα ερεθίσματα που προέρχονται από τις ιδιότητες των **αντικειμένων**, των οντοτήτων του εξωτερικού κόσμου – του κόσμου «έξω από τον νου του» – και σχηματίζει τις **έν-νοιές** τους. Κάθε μία από αυτές τις **έννοιες** – τις «αντανakλάσεις», δηλαδή, των αντικειμένων στον νου του – τις έχει αντιστοιχίσει ή τις αντιστοιχίζει με **μία ή περισσότερες λέξεις**. Και κάθε τέτοια **λέξη ή ομάδα λέξεων (φράση)** που είναι αντιστοιχισμένη με μία **έννοια** είναι ένας **όρος**, είτε πρόκειται για έννοια της γενικής γλώσσας είτε για έννοια κάποιας από τις ειδικές γλώσσες που υπάγονται στην γενική γλώσσα. Ποιος καθορίζει όμως αυτήν την αντιστοιχία; Η απάντηση είναι: *ο νους του ανθρώπου*. Κάθε όρος βασίζεται σε μία ή περισσότερες **συμφωνίες** ή **συμβάσεις**: συμφωνίες μεταξύ των λίγων ή πολλών ατόμων που χρησιμοποίησαν ή χρησιμοποιούν τον όρο.

Ας πάρουμε, για παράδειγμα, έναν κοινό μονολεκτικό όρο της γενικής γλώσσας: την λέξη **μητρότητα** αντιστοιχισμένη με την έννοια που ορίζεται σήμερα από ένα λεξικό ως «*η κατάσταση ή η ιδιότητα της γυναίκας που είναι μητέρα*» [1] και ας επιχειρήσουμε να εξετάσουμε και να διακρίνουμε κάποιες από τις **κύριες συμφωνίες** που κρύβει «πίσω» της.

Πρώτη κύρια συμφωνία

Το μωρό είναι στην «κούνια» του, όποια κι αν είναι αυτή η κούνια (μια προστατευμένη γωνιά σε μια σπηλιά, μια κρεμαστή αιώρα από την «μεσιά» (το μεσαίο «πάτερο») ενός παλιού χωριάτικου σπιτιού, μια σύγχρονη επιδαπέδια κούνια). Ο μόνος τρόπος «δήλωσης» της παρουσίας του και «επικοινωνίας» του με το περιβάλλον είναι το *κλάμα* (που δεν είναι, υποχρεωτικά, εκδήλωση οδύνης, πόνου ή άλλου συγκεκριμένου αισθήματος ή συναίσθηματος). Το μωρό κλαίει από την πρώτη στιγμή που «ανέπνευσε» χωρίς κανέναν πρόσθετο κόπο, γιατί η ίδια η **αναπνοή** του, στην φάση της *εκπνοής*, είναι αυτή που δημιουργεί και τη **φωνή** του: είναι αυτή που θέτει σε παλμική δόνηση τις **φωνητικές χορδές** που βρίσκονται στον λάρυγγά του, από όπου και ξεκινάει ο *λαρυγγικός τόνος* και η μεγαλειώδης δημιουργία της ανθρώπινης φωνής. Το μωρό *εκπνέοντας* μπορεί και *κλαίει!*... Ο λαρυγγικός τόνος βγαίνει αβίαστα από το λάρυγγι του χωρίς καμιά διαμόρφωση: η στοματική κοιλότητα και η ρινική κοιλότητα είναι ανοικτές και χαλαρές: η γλώσσα του χωρίς συγκεκριμένη θέση: ο ουρανίσκος χαλαρός: δόντια δεν υπάρχουν: όλοι σχεδόν οι *αρθρωτήρες* που συντελούν στην κανονική αρθρωμένη (έναρθρη) φωνή υπάρχουν, αλλά ακόμα δεν λειτουργούν: ή μάλλον είναι στο πειραματικό στάδιο της λειτουργίας τους. Το κλάμα, λοιπόν, που βγαίνει από το *ανοιχτό* στόμα του μωρού είναι καταρχάς ένας

αδιαμόρφωτος (άναρθρος) ήχος πολύ κοντά στο «άααα...!». Και αν, στο «ξεκίνημα» αυτού του ήχου η ράχη της γλώσσας τύχει να είναι κοντά στον ουρανίσκο τότε ακούγεται και σαν «γάααα...!» ή «γ^{ου}άααα...!» (έτσι δικαιολογείται και η παράσταση του κλάματος του μωρού με το ηχομιμητικό «ουάαα!», που χρησιμοποιείται συχνά στα κόμικς και στις γελοιογραφίες). Το μωρό, όμως, μπορεί να σιγοκλαίει και με κλειστό στόμα· και τότε ο αέρας της εκπνοής βγαίνει από την μύτη φέρνοντας στο περιβάλλον τον *λαρυγγικό τόνο* που ακούγεται σαν μουρμουρητό: «μμμμ...»), Κλαίει, λοιπόν, το μωρό δηλώνοντας «*εδώ είμαι και χρειάζομαι κάποιον!*» και κάποιος σκύβει αποπάνω του, και το παίρνει στην αγκαλιά του. Αυτός ο κάποιος είναι κανονικά – ποιος άλλος; – η μητέρα του. Ακολουθεί η διαδικασία του θηλασμού, που είναι κεφαλαιώδους σημασίας για το μωρό και, συν τοις άλλοις, εξασκεί τον έλεγχό του στο ανοιγοκλείσιμο των χειλιών και στην ταυτόχρονη *ρόφηση* (για την λήψη τροφής) και *αναπνοή*. Το κλείσιμο και άνοιγμα των χειλιών – είτε τυχαία είτε αντανάκλαστικά – με την ταυτόχρονη *χαλαρή θέση* της *επιγλωττίδας* – που συνδέει (συζευγνύει) την στοματική κοιλότητα με την ρινική κοιλότητα – μετατρέπει τυχαία κάποια από τα «άααα...!» του μωρού σε «μάααα...!». Και νά η πρώτη *αρθρωμένη* συλλαβή από το μωρό του ανθρώπου: «μα»! Ο φθόγγος «α» – φωνητικό σύμβολο: [a] – είναι, λοιπόν, **το πιο εύκολο φωνήεν** που μπορεί να αποδώσει η φωνητική συσκευή του μωρού, ο φθόγγος «μ» – φωνητικό σύμβολο: [m] – είναι **το πιο εύκολο σύμφωνο**, ενώ η συλλαβή «μα» – φωνητικό σύμβολο: [ma] – είναι **η πιο εύκολη συλλαβή** που μπορεί να αρθρωθεί, γιατί αυτή παράγεται με ένα απλό κλείσιμο και στη συνέχεια άνοιγμα των χειλιών, αφήνοντας τον αέρα της εκπνοής (που «μεταφέρει» τον άναρθρο *λαρυγγικό τόνο*) να βγει αβίαστα στο μεγαλύτερο μέρος του από το ανοικτό στόμα και σε ένα μικρό μέρος του από τη μύτη.

Το μωρό κλαίει κάθε τόσο για οποιαδήποτε ανάγκη του. Βγάζει ήχους «άααα...!», «άααα...!», «μάααα...!», «άααα...!», «μάααα...!», «μάααα...!»· ωστόσο κάποιο πρόσωπο σκύψει πάνω του και φροντίζει για το πρόβλημά του. Μέσα στην οικογένεια, το πρόσωπο αυτό – όπως είναι φυσικό – ήταν από την αρχή η μητέρα. Σύντομα η συλλαβή «μα» συσχετίστηκε με το πρόσωπο αυτό· τόσο μέσα στον στενό κύκλο της οικογένειας όσο και στον ευρύτερο κύκλο της ομάδας, της κοινότητας. Και, νά· η *πρώτη συμφωνία!* Η συλλαβή «μα» συνδέθηκε αυθόρμητα, από τα μέλη της κοινότητας, με την **μητέρα**. Την σπουδαιότητα της συλλαβής «μα» με εκφορά [ma] ή με φωνήεν παραπλήσιο προς το ελληνικό «α» [a] την διαπιστώνει κανένας με μια ματιά στον Πίνακα 1 στον οποίο αναγράφονται οι λέξεις διάφορων γλωσσών για την έννοια «μητέρα» / «μάννα» / «μαμά». Ο πίνακας αυτός αποτελεί μέρος πίνακα από την αγγλική παραλλαγή του Βικιλεξικού στο λήμμα «**mother**» (<http://en.wiktionary.org/wiki/mother>) (Σχετική η εργασία: [2]).

**Πίνακας 1 Λέξεις-όροι για την έννοια «μητέρα» σε διάφορες γλώσσες
(με ένδειξη της συλλαβής «μα»)**

Afrikaans: formal moeder (af); informal ma (af)	Luo: mama
Albanian: nënë (sq), ëmë (sq)	Luxembourgish: Mamm (lb) f
Aragonese: mai (an) f	Malay: ibu (ms), emak (ms)
Armenian: մայր (hy) (mayr), (informal) մայմ (hy) (mama)	Malayalam: അമ്മ (ml) (amma)
Assamese: মায় (as) (ma)	Maltese: omm (mt), mamà (mt), ma (mt)
Asturian: madre (ast), ma (ast)	Maori: matua (mi) wahine (mi), ewe (mi)
Baluchi: مات (mát), سأم (más)	Marathi: माता (mr) (mātā) f
Basque: ama (eu)	Meru: mama
Belarusian: маці (be) (máci) f, мама (be) (máma) f	Navajo: amá
Bengali: মাতা (bn) (mata) f, মা (bn) (ma) f	Nepali: आमा (ne) (āmā) f
Bulgarian: майка (bg) f	Norwegian: mor (no) c, mamma (no) c, moder (no) c
Catalan: mare (ca) f	Novial: matra , patra
Chinese: 母 (cmn) (mǔ), 母親 (cmn), 母亲 (cmn) (mǔqīn), 妈妈 (cmn) (māmā)	Ossetian: мад (mad)
Czech: matka (cs) f	Ottoman Turkish: ردام (māder)
Danish: moder (da), mor (da) c	Pasho: روم (ps) (mor) f
Dutch: moeder (nl) f	Persian: مادر (fa) (mādær), مامان (fa) (māmān) f, مادراو (fa)
English: mother , mom	Phrygian: μητρε (mitere)
Estonian: ema (et)	Polish: matka (pl) f, mama (pl) f
Faroese: móðir (fo) f, mamma (fo) f	Portuguese: mãe (pt) f
French: mère (fr) f	Punjabi: ਮਾਂ (pa) (mā), ਮਾਤਾ (pa) (mātā)
Friulian: mari	Quechua: mama (qu)
German: Mutter (de) f	Romanian: mamă (ro) f
Greek: Ancient: μήτηρ (mētēr) f	Russian: мать (ru) (mat') f, мама (ru) (máma) f (colloquial), матушка (ru) (mātuška) f, Sanskrit: मातरः (sa) (mātarah) f
Greek: Modern: μητέρα (el) (mitéra) f, (colloquial) μάνα (el) (mána) f, μαμά (el) (mamá) f	Scottish Gaelic: màthair (gd) f
Gujarati: મા (gu) (mā) f	Serbo-Croatian / Cyrillic: МАТ (sh) f, МАТИ (sh) f, мајка (sh) f
Hawaiian: makuahine	Serbo-Croatian / Roman: mat (sh) f, mati (sh) f, majka (sh) f
Hebrew: אִמָּה ('imā) f	Sicilian: matrì (scn) f
Hindi: माता (hi) (mātā) f, माँ (hi) (mā) f, मादर (hi) (mādar) f	Sindhi: ماء (sd) (mā'u), لاء (sd) (āmā)
Icelandic: mamma (is) f, móðir (is) f	Slovak: matka (sk) f
Interlingua: matre (ia)	Slovene: mati (sl) f
Irish: máthair (ga) f	Sorbian / Upper Sorbian: mac (hsb) f
Italian: madre (it) f	Spanish: madre (es) f
Japanese: 母 (ja) (はは, haha), お母さん (ja) (おかあさん, o-kāsan), ママ (ja) (mama)	Swahili: mzazi (sw), mama (sw)
Karelian: emä	Swedish: mor (sv) c, moder (sv) c
Komi: мам (mam), ань (an')	Tajik: модар (tg) (modar)
Korean: 엄마 (ko) (eomma)	Tamil: அம்மா (ta) (ammaa),
Lao: ມ້າ (lo) (měě)	Thai: แม่ (th) (māe), มาดาม (th) (maandaa)
Latin: māter (la) f	Tocharian A: mācar B: mācer
Latvian: māte (lv) f	Tok Pisin: mama (tpi), mami (tpi)
Lithuanian: motė (lt) f, motina (lt) f	Ukrainian: мати (uk) (máty) f, мама (uk) (máma) f
Livonian: jemā , āma	Urdu: اتم (ur) (mātā) f, ام (ur) f, ردام (ur) (mādar) f
Lombard: mader	Vietnamese: mẹ (vi), (South Vietnam) má (vi)
Lower Sorbian: maś f, maśer f, maśerka f, mama f, maminka f	Welsh: mam (cy)
Luganda: maama	Yiddish: מוטער (yi) (mame) f, מוטע (yi) (muter) f
Luhya: mai	Zazaki: ma
	Zulu: umama (zu)

Δεύτερη κύρια συμφωνία

Με βάση την συλλαβή «**μα**» για την αναφορά στο πρόσωπο της μητέρας και στην έννοια «μητέρα», στη γλώσσα της κοινότητας, σχηματίστηκαν **λέξεις**³ όπως εκείνες του Πίνακα 1. Προφανώς, κάποιο μέλος της κοινότητας «πέταξε» πρώτο μια **λέξη** αρθρώνοντας παραπέρα την συλλαβή «**μα**»: κάποια άλλα μέλη επανέλαβαν αυτό που άκουσαν· η λέξη αυτή διαδόθηκε μέσα στην κοινότητα και έγινε ευρύτερα αποδεκτή. Έτσι, για την αρχαία ελληνική γλώσσα προέκυψε η λέξη «**μάμμη**» (= *μαμά*) για το παιδικό λεξιλόγιο και η λέξη «**μάτηρ**»/«**μήτηρ**» για το γενικό λεξιλόγιο. Και αυτό έγινε με μια άτυπη *δεύτερη συμφωνία*, στην οποία ενσωματώνουμε και πολλές ενδιάμεσες ως την καθιέρωση και του τρόπου κλίσης των ουσιαστικών αυτών: η **μάμμη** (τῆς μάμμης, ...) *πρωτόκλιτο*, ενώ η «**μάτηρ**» / «**μήτηρ**» *τριτόκλιτο* (τῆς ματρός / μητρός, τῆς ματρί / μητρί, τὴν ματέρα / μητέρα, ὦ μᾶτερ / μήτερ, ...) [3]. Η λέξη «**μάμμη**» έφτασε ως τις μέρες μας και με την σημασία «γιαγιά» (από τη λέξη «μάμμη» προέκυψε και η σημερινή «μαμά»), ενώ από τις δύο άλλες διαδόθηκε περισσότερο και επικράτησε η «**μήτηρ**». Στη *συμφωνία* αυτή θα θεωρήσουμε ότι εμπριέχεται και το θέμα **ματρ-/μητρ-** των πλάγιων πτώσεων.

Τρίτη κύρια συμφωνία

Μέσα στην γλωσσική κοινότητα της ελληνικής μια «άτυπη» συμφωνία ήταν (και είναι ακόμα και σήμερα) ότι η παραγωγική κατάληξη **-ότης** κατασημαίνει την ιδιότητα του αντικειμένου που αντιπροσωπεύει η έννοια της πρωτότυπης λέξης (αγαθός – αγαθότης = η ιδιότητα του αγαθού, αδελφός – αδελφότης = η ιδιότητα του αδελφού). Κατά συνέπεια, η λέξη που θα θέλαμε να σημαίνει την ιδιότητα «να είναι κάποια γυναίκα *μητέρα*» μπορεί να προκύψει από το θέμα **μητρ-** της γενικής της λέξης «**μήτηρ**» και την παραγωγική κατάληξη **-ότης**. Η *τρίτη συμφωνία*, λοιπόν (για την παραγωγική κατάληξη **-ότης**) αξιοποιήθηκε και «νομιμοποίησε» αυτόματα την λέξη «**μητρότης**» να σημαίνει «η *ιδιότητα της γυναίκας που είναι μητέρα*». Από την ίδια αυτή συμφωνία – της κατάληξης **-ότης** – απορρέει ότι η λέξη «**μητρότης**» είναι τριτόκλιτο ουσιαστικό της αρχαίας ελληνικής (*μητρότης, μητρότη-ος, μητρότη-ι, μητρότη-α, μητρότης*). Δηλαδή, στη *συμφωνία* αυτήν θα θεωρήσουμε ότι εμπριέχεται και το θέμα **μητροτη-** των πλάγιων πτώσεων.

Τέταρτη κύρια συμφωνία

Με τον καιρό και τον βαθμιαίο περιορισμό της χρήσης της αρχαίας *τρίτης κλίσης*, πολλοί (και σιγά–σιγά όλοι) άρχισαν να κλίνουν τα τριτόκλιτα σαν πρωτόκλιτα ξεκινώντας από τον τύπο της αιτιατικής της αρχαίας λέξης και χρησιμοποιώντας τον ως ονομαστική (*ή ακτίς, τὴν ἀκτίνα* → η ακτίνα). Αυτό οδήγησε σε μια νέα «άτυπη» συμφωνία: στην *ισοδυναμία* των

³ Φυσικά, όλα αυτά έγιναν πριν ακόμα επινοηθεί η Γραμματική ως συγκέντρωση και συστηματική περιγραφή των γλωσσικών φαινομένων.

παραγωγικών καταλήξεων: **-ότης** ⇔ **-ότητα** (ή *μητρ-ότης*, *τήν μητρ-ότητα* → η μητρότητα).
Με αυτήν την *τέταρτη κύρια συμφωνία* έχουμε φτάσει σήμερα να χρησιμοποιούμε τη λέξη
«**μητρότητα**» με τη σημασία «*ιδιότητα ή κατάσταση της γυναίκας που είναι μητέρα*».
Όστε, διακρίναμε τουλάχιστον τέσσερις άτυπες *κύριες συμφωνίες*⁴:

«μμμ!» + «άααα!» → «μάαα!» → «μα-» → μάτηρ/μήτηρ → μήτηρ (θέμα: μητρ-) → μητρ-ότης → μητρ-ότητα
--

Σχήμα 1 Τέσσερις κύριες συμφωνίες από την συλλαβή «μα»
ως την λέξη **μητρότητα**

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η σημερινή λέξη «**μητρότητα**» από μόνη της δεν θα εσήμαινε τίποτα αν δεν υπήρχαν τουλάχιστον αυτές οι *τέσσερις συμφωνίες* της *διαχρονικής* γλωσσικής κοινότητας της ελληνικής γλώσσας. Με μια σωστότερη διατύπωση: **Χάρη σ' αυτές τις τέσσερις κύριες συμφωνίες υπάρχει σήμερα η λέξη «μητρότητα» και σημαίνει αυτό που σημαίνει.**

Καμιά από αυτές τις *συμφωνίες*, όμως, δεν διατυπώθηκε ρητά. Αυτοί που *συμφώνησαν συμφώνησαν* «**άτυπα**». Χωρίς κανένα «*συμφωνητικό*» προφορικό ή γραπτό. Η βάση, φυσικά, για την δημιουργία και ανάπτυξη της λέξης **μητρότητα** ήταν η πρώτη συμφωνία για την συλλαβή «**μα**».

Με ανάλογες *πρώτες συμφωνίες* – βασισμένες σε *ήχους* του φυσικού ή του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος οι οποίοι μπορούσαν να αποδοθούν *ηχομιμητικά* από την ανθρώπινη φωνητική συσκευή – δημιουργήθηκαν, διαδόθηκαν και έφτασαν στην σημερινή τους μορφή πολλές λέξεις σε κάθε γλώσσα. Οι **ήχοι** και οι **θόρυβοι** του περιβάλλοντος και η αίσθηση της **ακοής** έπαιξαν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ανθρώπινης **φωνής** και στη χρήση της για την επικοινωνία των μελών της κοινότητας μεταξύ τους, αφού πάνω στη φωνή και την μέσω αυτής έναρθη **ομιλία** «διαμορφώθηκε» η **γλώσσα**.

Πρώτες συμφωνίες, όμως, χρειάστηκε να γίνουν – και έγιναν ασφαλώς! – και για έννοιες που δεν αντιπροσωπεύουν «*ηχηρά*» αντικείμενα ούτε συνδέονται εμφανώς με κάποιον *ήχο*. Οι έννοιες όπως «εγώ», «εσύ», «εμείς» – που αφορούν πρόσωπα του περιβάλλοντος – ή

⁴ Πριν, όμως, η κοινότητα φτάσει στην κάθε *κύρια συμφωνία* πιθανότατα υπήρξαν και πολλές άλλες δευτερεύουσες που δεν γνωρίζουμε, αλλά και δεν είναι ανάγκη – για τον σκοπό μας – να τις διακρίνουμε.

«δέντρο», «πέτρα», «χώμα», «φως» – που αφορούν αντικείμενα ή φαινόμενα του περιβάλλοντος – έπρεπε να διακριθούν για να μπορεί η κοινότητα να μιλάει γι' αυτά. Εδώ πρωταρχικό ρόλο έπαιξε η **όραση**, η αίσθηση-τροφοδότης του *κύριου όγκου* των πληροφοριών που μεταφέρονται στον εγκέφαλο από τον εξωτερικό κόσμο. Ένα μέλος της κοινότητας μπορούσε π.χ. να βάλει το χέρι του πάνω στην *πέτρα* που ήταν έξω από την σπηλιά και να **ορίσει** – με τον πιο πρωτόγονο ορισμό – την έννοια «*πέτρα*» **δείχνοντας** απλώς το αντικείμενο (δηλ. εννοώντας: *αυτό που βλέπεις εδώ είναι...*) και εκφέροντας μια λέξη: **πέτρα!** Αυτό ήταν! Το είπε ο ένας· συμφώνησε και ο άλλος και επανέλαβε δείχνοντας το ίδιο αντικείμενο: **πέτρα!** Προστέθηκε και ο τρίτος: **πέτρα!** Γιατί να μην συμφωνήσουν και οι υπόλοιποι; **πέτρα**⁵!

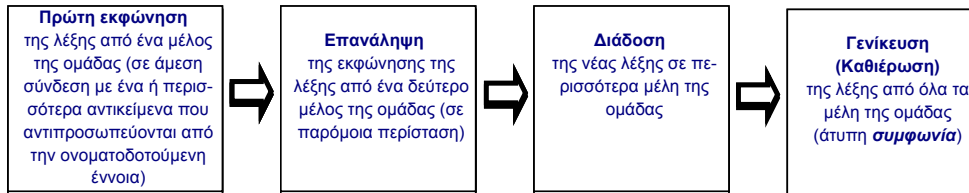
Ένα μέλος της ομάδας «επικοινωνεί» με τους άλλους δείχνοντας τον εαυτό του (εννοώντας «**εγώ**» ή και λέγοντας: **εγώ**, αφού πλέον το ξέρει το «**εγώ**») και τρέχει στο απέναντι δέντρο φωνάζοντας ταυτόχρονα: **τρέχω!** Επαναλαμβάνει την ενέργειά του ξαναλέγοντας: **τρέχω!** Παρακινεί ένα άλλο μέλος να κάνει το ίδιο. Επαναλαμβάνει και το άλλο μέλος και φωνάζει: **τρέχω!** Κάνουν όλα τα μέλη το ίδιο και... καπως έτσι μπορεί να ξεκίνησε η *πρώτη συμφωνία* για ένα ρήμα· το ρήμα **τρέχω**. Δεν είναι δύσκολο να σκεφτεί κανένας πώς κάτω από την ανάγκη επικοινωνίας, ή ακόμα και στο πλαίσιο ενός παιχνιδιού, μπορεί να «*συμφωνήθηκαν*» τα πρόσωπα και οι αριθμοί – δηλαδή η *κλίση* του Ενεστώτα του ρήματος **τρέχω** (*τρέχω, τρέχεις, τρέχει, τρέχομεν, τρέχετε, τρέχουσι*).

Η γλώσσα, λοιπόν, για τα απλά, τα αισθητά και συγκεκριμένα (πρόσωπα, ζώα, πράγματα, πράξεις, φυσικά φαινόμενα) «*συμφωνήθηκε*» μέσα στη κοινότητα με κάποιους τρόπους σαν τους παραπάνω. Πιο δύσκολες οπωσδήποτε θα ήταν οι *συμφωνίες* για αφηρημένες έννοιες, για έννοιες που αντιπροσωπεύουν αφηρημένα *αντικείμενα*. Οι αφηρημένες έννοιες έπρεπε να εξηγηθούν, κατανοηθούν και συμφωνηθούν μέσω περιγραφών *υποστάσεων* ή *χαρακτηριστικών* τους συγκεκριμένων και αισθητών. Έτσι π.χ. συγκεκριμένη εκδήλωση ενδιαφέροντος και βοήθειας και φροντίδας (ένα αγκάλιασμα, ένα χάδι, ένα φιλί) μεταξύ δύο μελών μιας οικογένειας (π.χ. μητέρας–παιδιού) ίσως αποδόθηκε, κάποια στιγμή, ως ρήμα: **αγαπάω** και ως όνομα: **αγάπη**. Η επανάληψη του χαρακτηρισμού παρόμοιων εκδηλώσεων και η διάδοσή της οδήγησε ενδεχομένως σε μια *συμφωνία* για την έννοια της λέξης **αγάπη**.

⁵ Η **πέτρα** (Ιωνικό: **πέτρη**) είναι αρχαιοελληνική λέξη «αβεβαίου ετύμου» [3] και ίσως να μην ήταν «προϊόν» ελληνικής *πρώτης συμφωνίας* αλλά η *πρώτη συμφωνία* να είχε γίνει σε κάποια προελληνική ρίζα. Ήδη, όμως, στα Αρχαία Ελληνικά υπήρχαν δύο *παράλληλες συμφωνίες*: η αττική: **πέτρα** και η ιωνική: **πέτρη**).

Ότι, δηλαδή, αυτό που εκφράζεται με αυτής της κατηγορίας τις εκδηλώσεις από ένα μέλος της κοινότητας προς ένα άλλο «συμφωνήθηκε» να λέγεται **αγάπη**.

Τα κύρια βήματα της γενικής διεργασίας για την υιοθέτηση κάθε νέας λέξης και την προσθήκη της στο λεξιλόγιο της κοινότητας μπορούμε να υποθέσουμε ότι ήταν όπως αυτά του Σχήματος 2.

Σχήμα 2 Διεργασία οροδότησης νέων εννοιών και εμπλουτισμού της γενικής γλώσσας με νέες λέξεις

Εγείρεται το ερώτημα: πόσο πιθανές είναι οι υποθέσεις που κάναμε για τις διάφορες συμφωνίες και πόσο πιθανό να ακολουθήθηκαν τα βήματα του διαγράμματος του Σχήματος 2; Η απάντηση είναι ότι είναι «πολύ πιθανό», γιατί αυτός ακριβώς ο μηχανισμός λειτουργεί ασταμάτητα στη γενική γλώσσα **και σήμερα**, με αποτέλεσμα τη συνεχή «γλωσσική αλλαγή».

2 Μια λέξη δεν είναι πάντοτε όρος και ένας όρος δεν είναι πάντοτε μία λέξη

Είπαμε πιο πάνω ότι «κάθε **λέξη** ή **ομάδα λέξεων** (**φράση**) που είναι αντιστοιχισμένη με μία **έννοια** είναι ένας **όρος**⁶, είτε πρόκειται για έννοια της γενικής γλώσσας είτε για έννοια κάποιας από τις ειδικές γλώσσες που υπάγονται στην γενική γλώσσα». Ετσι, η λέξη «**φως**», η λέξη «**λείζερ**» και η φράση «**ταχύτητα του φωτός στο κενό**» είναι όροι της ειδικής γλώσσας (ΕΓ) της Φυσικής, που όμως έχουν «περάσει» και στην Γενική Νεοελληνική γλώσσα (ΓΝΕ). Είναι, όμως, κάθε λέξη μιας γλώσσας **όρος**;

Η απάντηση είναι: Όχι ακριβώς! Υπάρχουν **λέξεις** που δεν παριστάνουν **έννοιες** δηλαδή δεν αντιπροσωπεύουν αντικείμενα φυσικά, νοητά ή φανταστικά. Η λειτουργία αυτών των λέξεων είναι να βοηθούν, με συγκεκριμένο τρόπο η καθεμιά, στην σύνταξη των προτάσεων και στη διατύπωση των μηνυμάτων για την επικοινωνία. **Λέξεις** όπως: **το, και, αν, θα, να, σαν, προς** κτλ. είναι **λέξεις λειτουργίας** ή **λειτουργικές λέξεις**. Αυτό που έχουμε αποθηκευμένο

⁶ Σε τούτη την εργασία δεν κάνουμε την διάκριση που κάνει η Ορολογία μεταξύ **όρου** (που κατασημαίνει *γενική έννοια*, δηλαδή έννοια ομάδας ομοειδών αντικειμένων) και **ονόματος** (που κατασημαίνει *ατομική έννοια*, δηλαδή έννοια ενός μοναδικού αντικειμένου). Με τον όρο «**όρος**» εννοούμε «**όρος ή όνομα**» [20] [22].

στον νου μας γι' αυτές τις λέξεις είναι η «συμφωνημένη» λειτουργία τους. Για παράδειγμα η λειτουργία της λέξης **και** (που, ως μέρος του λόγου, είναι *σύνδεσμος*) είναι ότι η λέξη αυτή «συνδέει μεταξύ τους ισοδύναμες παρατασσόμενες λέξεις, προτάσεις ή μέρη προτάσεων».

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι κάθε **όρος**, είτε αυτός είναι **απλός** (που περιέχει μία ρίζα) είτε **σύνθετος** (που περιέχει περισσότερες από μία ρίζες – *σύμπλοκος όρος* – ή και μέρη ριζών – *σύμμιγμα*), είτε **μονολεκτικός** είτε **πολυλεκτικός**, βασίζεται σε μία ή περισσότερες **συμφωνίες** μεταξύ των ατόμων που χρησιμοποίησαν ή χρησιμοποιούν όλες ή μέρος των λέξεων του όρου. Και φυσικά, η τελευταία από όλες τις συμφωνίες είναι η αντιστοίχιση του όρου με την συγκεκριμένη **έννοια** την οποία και παριστάνει.

Οι συμφωνίες αυτές μπορούν να αφορούν στοιχεία του όρου (**οροστοιχεία**) με συγκεκριμένη σημασία και/ή χρήση, τα οποία είναι:

- **ρίζες** ή **θέματα** ολόκληρων οικογενειών λέξεων,
- **προθήματα** ή **επιθήματα**,
- **παραγωγικές καταλήξεις**,
- ολόκληρα **συνθετικά λέξεων**,
- ολόκληρες **λέξεις**,
- ολόκληρα **πολυλεκτικά συνθετικά** όρων ή, τέλος,
- ολόκληρος ο **όρος**.

Οι διαφορές της εκάστοτε *τελευταίας συμφωνίας* για όρο της γενικής γλώσσας από την *τελευταία συμφωνία* για όρο ενός ειδικού θεματικού πεδίου είναι ότι η πρώτη είναι περισσότερο «άτυπη», έχει περισσότερο τυχαίο, περιστασιακό, ακόμα και άσκοπο «ξεκίνημα» και έχει μεγαλύτερη εξάρτηση από το συγκεκριμένο στο πλαίσιο της ΓΝΕ, ενώ η δεύτερη είναι λιγότερο «άτυπη», είναι σκόπιμη συμφωνία των ειδικών του πεδίου, που πολλές φορές (αλλά όχι πάντοτε) διευρύνεται επεκτεινόμενη και στην ευρύτερη γλωσσική κοινότητα, είναι τελείως ανεξάρτητη από το συγκεκριμένο εντός του θεματικού πεδίου και επιδιώκεται να είναι ανεξάρτητη και από οποιοδήποτε άλλο συγκεκριμένο.

3 Οι συμφωνίες πίσω από τους όρους

Ας πάρουμε τους όρους **βιδωτή λάμπα** και **λάμπα μπαγιονέτ** που είναι όροι του θεματικού πεδίου (ηλεκτρικοί λαμπτήρες) αλλ' όμως είναι σε κοινή χρήση. Συχνά χρειάζεται στο σπίτι να αλλάξουμε μια λάμπα που κάηκε. Εκτός από την ισχύ (τα βατ) που θα ζητήσουμε στο κατάστημα πρέπει να ξέρουμε και αν η λάμπα είναι **βιδωτή** ή **μπαγιονέτ**. Οι δυο αυτές λέξεις είναι τα *προσδιοριστικά συνθετικά* των δύο όρων, ενώ το *προσδιοριζόμενο συνθετικό* είναι ίδιο: **λάμπα**. Ας εξετάσουμε τις κύριες συμφωνίες που υπάρχουν πίσω από τους δύο

όρους. Από αυτές ας αφήσουμε τις συμφωνίες που αφορούν το προσδιοριζόμενο συνθετικό **λάμπα**⁷ – που είναι οι ίδιες και στους δύο όρους – και ας περιοριστούμε στα προσδιοριστικά: **βιδωτή** και **μπαγιονέτ**.

Συμφωνίες (σύνθεση στοιχείων από: [1] [4] [5] [6] [7]) για το συνθετικό **βιδωτή** του όρου **βιδωτή λάμπα** (με χρονολογική σειρά):

- α. η λέξη **βίδα** είναι μεσαιωνική και είναι αφομοιωμένο δάνειο από το βενετσιάνικο **vida** [5].
- β. **βίδα** είναι λεπτό μεταλλικό ή ξύλινο, κυλινδρικό ή κωνικό, στέλεχος που φέρει κεφαλή στο ένα άκρο και εξωτερική ελικοειδή αυλάκωση (σπείρωμα) στην επιφάνειά του και χρησιμοποιείται για σύνδεση και/ή στερέωση δύο ή περισσότερων μερών (μιας κατασκευής) μεταξύ τους η στερέωση επιτυγχάνεται είτε με συνεχή πολλαπλή περιστροφή και εισχώρηση του ίδιου του στελέχους είτε με περιστροφή χωριστού κομματιού που φέρει αντίστοιχη εσωτερική αυλάκωση (παξιμάδι) και στερεώνεται με πολλαπλή περιστροφή στο άλλο άκρο του στελέχους. (αυτή είναι η συμφωνία για την **έννοια** «βίδα»)
- γ. η μεσαιωνική λέξη **βιδ-α** ήταν πρωτόκλιτο ουσιαστικό με θέμα **βιδ-** και κατάληξη **-α**
- δ. τα παλαιά πρωτόκλιτα θηλυκά ουσιαστικά σε **-α** κατατάσσονται στη σημερινή **β' κλίση**
- ε. η σημερινή λέξη **βιδ-α** είναι θηλυκό ουσιαστικό β' κλίσης με θέμα **βιδ-** και κατάληξη **-α** και προέρχεται από το μεσαιωνικό πρωτόκλιτο θηλυκό ουσιαστικό **βίδα**.
- στ. η κατάληξη **-ώνω** σε ρήματα που παράγονται από ουσιαστικά δηλώνει την ενέργεια που κάνει ή που γίνεται με αυτό που δηλώνει το **πρωτότυπο ουσιαστικό (βιδ-α > βιδ-ώνω** όπως: **κλειδ-ί > κλειδ-ώνω...**)
- ζ. **βιδ-ώνω** κάτι όταν: το ίδιο έχει τη μορφή **βιδ-ας** και το κάνω να εισχωρήσει σε κάποια υλική επιφάνεια περιστρέφοντάς το ή όταν: στερεώνω κάτι με **βιδ-α** ή **βιδ-ες** (αυτή είναι η συμφωνία για την **έννοια** «βιδώνω»)
- η. η κατάληξη **-ωτός** είναι ειδική περίπτωση της παραγωγικής κατάληξης **-τός** και δηλώνει παράγωγο επίθετο, στην προκειμένη περίπτωση, από ρήμα που λήγει σε **-ώνω**, επομένως **βιδ-ωτός < βιδ-ώνω**
- θ. **βιδ-ωτός** είναι αυτός που **βιδ-ώνεται** ή στερεώνεται με **βιδ-α** ή **βιδ-ες** (αυτή είναι η συμφωνία για την **έννοια** «βιδωτός»)

⁷ Συνοπτικά, οι συμφωνίες αυτές ήταν: **λάμπα** < γαλλ. **lamp(e)** < λατ. **lampada** < αρχαιοελλ. **λαμπάς** (= πυρσός) < **λάμπω** [1].

- ι. **βιδωτή** είναι το θηλυκό του επιθέτου **βιδωτός** (βιδωτός, βιδωτή, βιδωτό)
- ια. **βιδωτή** χαρακτηρίζεται η λάμπα η οποία, για να στερεωθεί, **βιδώνεται** μέσα στην ειδική υποδοχή (στο ντουί). (αυτή είναι η *τελευταία συμφωνία*, η συμφωνία για την **έννοια** «βιδωτή λάμπα»)

Συνοπτικά, η αναδρομή στις παραπάνω συμφωνίες μπορεί να παρασταθεί με τα μορφολογικά βήματα: **βιδ-ωτή < βιδ-ωτός < βιδ-ώνω < βιδ-α < vida**.

Συμφωνίες για το συνθετικό **μπαγιονέτ** του όρου **λάμπα μπαγιονέτ** (με χρονολογική σειρά):

- α. η λέξη **μπαγιονέτ** είναι αναφομοίωτο άμεσο δάνειο [1] από την γαλλική λέξη **baïonnette** της φράσης **à baïonnette**, όπου η λέξη **baïonnette**⁸ κατασημαίνει (στα γαλλικά) την έννοια «ξιφολόγχη» [8] (δηλαδή σε έναν Γάλλο *διαφαίνεται* το χαρακτηριστικό ότι η στερέωση αυτής της λάμπας είναι παρόμοια με τη στερέωση της ξιφολόγχης του όπλου)⁹.
- β. **μπαγιονέτ** χαρακτηρίζεται η λάμπα η οποία, για να στερεωθεί, περνιέται μέσα στην ειδική υποδοχή (στο ντουί) με πίεση και μικρή στροφή ώστε δύο αντιδιαμετρικές ακίδες που υπάρχουν στην επιφάνεια του κάλυκά της να περάσουν σε δύο αντίστοιχες εγκοπές της υποδοχής. (αυτή είναι η *τελευταία συμφωνία*, η συμφωνία για την **έννοια** «λάμπα μπαγιονέτ»)

Ακούω, λοιπόν, για πρώτη φορά, τη λέξη **μπαγιονέτ**, χωρίς συγκείμενο. Τι συμπέρασμα βγάζω; Τίποτα! Αλλά και αν ήμουν κάποιος Γάλλος που ακούει για πρώτη φορά τη λέξη και που δεν έχει ιδέα από «στρατό» και «τουφέκια» το συμπέρασμα θα ήταν: κάτι σχετικό με την πόλη Bayonne! Μόνο ένας Γάλλος που ξέρει από «στρατό» και «τουφέκια» θα μπορούσε να σκεφτεί κάποια έννοια: την έννοια «ξιφολόγχη».

Ας πούμε ότι κάθε φορά που χρειαζόταν να αντικαταστήσω μια καμένη λάμπα, την αφαιρούσα από την υποδοχή της (το **ντουί**) και πήγαινα με αυτήν στο ηλεκτρολογικό κατάστημα της γειτονιάς και αγόραζα μια ίδια ακριβώς. Μια φορά, όμως, περνώντας έξω από το κατάστημα θυμήθηκα ότι κάποια λάμπα στο σπίτι είχε καεί και μπήκα να αγοράσω μία καινούργια χωρίς να έχω μαζί μου την καμένη. Μπαίνω, λοιπόν, στο μαγαζί και ζητάω: **Μια λάμπα 100 βατ!** Αμέσως, όμως, βρίσκομαι σε δύσκολη θέση γιατί δέχομαι την ερώτηση: **βιδωτή ή μπαγιονέτ;** Ακούω για πρώτη φορά τη λέξη **μπαγιονέτ**. Εάν, εκτός

⁸ Από το όνομα της πόλης Bayonne της Νοτιοδυτικής Γαλλίας όπου πρωτοκατασκευάστηκε η ξιφολόγχη.

⁹ Οι γαλλικοί όροι είναι: *ampoule électrique à baïonnette* και *ampoule électrique à vis* [8].

από την έννοια «μπαγιονέτ» δεν γνωρίζω και την έννοια «βιδωτός» και καμιά από τις συμφωνίες **βιδωτή < βιδωτός < βιδώνω < βίδα**, τότε δεν καταλαβαίνω απολύτως τίποτε από την ερώτηση. Εάν όμως, μου είναι άγνωστη **μόνο** η έννοια «μπαγιονέτ» ως τρόπος στερέωσης μιας λάμπας αμέσως, μπορώ να αναφερθώ στην συγκεκριμένη άγνωστη έννοια κι αν μην την γνωρίζω ακόμα: «μπαγιονέτ» = «όχι βιδωτός». Και ανακαλώντας στη μνήμη ότι στις προηγούμενες αλλαγές «**δεν** ξεβιδώνα» την καμένη λάμπα ούτε «βιδώνα» την καινούργια, ανακαλώ την έννοια της καμένης λάμπας, ότι **δεν ήταν βιδωτή**· δηλαδή **δεν** είχε εξωτερικό σπείρωμα το οποίο, με συνεχή περιστροφή, να εισχωρεί μέσα στο ντουί για να στερεωθεί η λάμπα, αλλά είχε στα πλάγια της κυλινδρικής βάσης της δύο μικρές μεταλλικές προεξοχές οι οποίες αγκιστρώνονταν σε δύο αντίστοιχες εγκοπές που υπάρχουν στο ντουί και η στερέωσή της μέσα στο ντουί ήταν **πέρασμα με λίγη πίεση και ένα μικρό στρίψιμο**. Αυτή, λοιπόν, είναι η **λάμπα μπαγιονέτ!** Τώρα μπορώ να απαντήσω με σιγουριά στον ηλεκτρολόγο: **μπαγιονέτ!**

Φυσικά, οι έννοιες «βιδωτή λάμπα» και «λάμπα μπαγιονέτ» δεν σχηματίστηκαν από την ευρύτερη γλωσσική κοινότητα, αλλά από τους δημιουργούς των αντίστοιχων αντικειμένων,, τους ειδικούς και τους κατασκευαστές ηλεκτρικών λαμπτήρων. Οι έννοιες των ειδικών θεματικών πεδίων οροδοτούνται από τους επινοητές τους. Στην προκειμένη περίπτωση, οι κατασκευαστές ηλεκτρικών λαμπτήρων δεν κατασκεύασαν τα σχετικά αντικείμενα και τα άφησαν να κυκλοφορούν «ανώνυμα» περιμένοντας από τους χρήστες να αντιληφθούν τις ιδιότητές τους, να συλλάβουν τα διακριτικά χαρακτηριστικά των εννοιών (βλέποντας ότι άλλες λάμπες είναι έτσι και άλλες είναι αλλιώς) και να τις οροδοτήσουν επιλέγοντας ποιο ή ποια χαρακτηριστικά θα αναδείξουν με τους αντίστοιχους όρους. Οι νέες έννοιες κάθε θεματικού πεδίου ξεκινούν το ταξίδι της ύπαρξής τους «επώνυμα», με δικό τους **όρο** σε μια

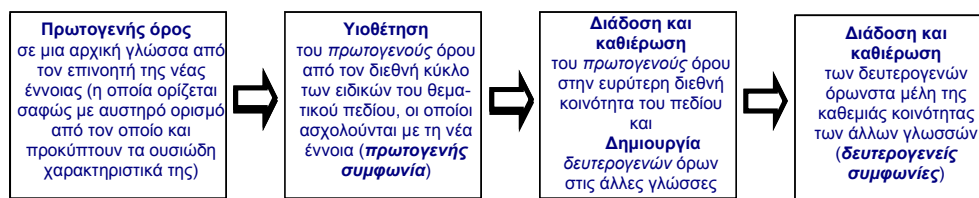
αρχική γλώσσα, ο οποίος όρος αναδεικνύει το χαρακτηριστικό που θέλησε να αναδείξει ο δημιουργός τους, που δεν χρειάστηκε να συμφωνήσει με κανέναν. Από τη στιγμή που η πρότασή του, όμως, ανακοινώθηκε και έγινε αποδεκτή από την κοινότητα του θεματικού πεδίου, έχουμε την **συμφωνία (τελευταία συμφωνία) για τη λέξη ή τη φράση του όρου στη γλώσσα όπου αυτός δημιουργήθηκε**. Αυτή είναι η *πρωτογενής συμφωνία* παράστασης της νέας έννοιας με έναν όρο.

«**Ιδανικά**, το έργο της *οροδοσίας/ονοματοδοσίας* ανήκει «δικαιωματικά» στους ειδικούς του θεματικού πεδίου. Είναι «δικαίωμα» του *δημιουργού* ή *επινοητή* μιας έννοιας να της δώσει και *όνομα* και έτσι έχουμε την *πρωτογενή οροδοσία/ονοματοδοσία*. Ο δημιουργός της νέας έννοιας όμως απευθύνεται **πρώτιστα** στην κοινότητα του θεματικού πεδίου· στους **ειδικούς του θεματικού πεδίου** και όχι μόνο σ' αυτούς που μιλούν τη γλώσσα στην οποία ονοματοδοτήθηκε πρωτογενώς η έννοια, αλλά και **σε όλους τους άλλους των άλλων γλωσσών**· σ' αυτούς τους τελευταίους εύλογα μεταφέρεται το «δικαίωμα» της *δευτερογενούς οροδοσίας/ονοματοδοσίας* στην κάθε συγκεκριμένη γλώσσα. Αυτοί οι τελευταίοι είναι εκείνοι που θα κατανοήσουν πλήρως την νέα έννοια· και επειδή κανένας από αυτούς δεν είναι ο *δημιουργός* της νέας έννοιας, αλλά όλοι είναι εξίσου *αποδέκτες* της, επιβάλλεται η *δευτερογενής οροδοσία* να είναι *συλλογική* και *συναινετική*.» [9]

Αυτήν την ανάγκη υπηρετούν όλες οι προσπάθειες των οργάνων ορολογίας (επιτροπών, ομάδων, φορέων) που λειτουργούν στο πλαίσιο της ΕΛΕΤΟ, του ΕΛΟΤ και άλλων φορέων.

Η πρωτογενής και η δευτερογενής οροδοσία διέπονται από διαφορετικά κίνητρα. Στην πρώτη, η οποία συχνά είναι αυθόρμητη δημιουργία, δεν υπάρχει προϋπάρχουσα γλωσσική οντότητα, ενώ στη δεύτερη υπάρχει πάντοτε ένας όρος, που είναι ο *πρωτογενής* όρος της **γλώσσας πηγής** (*source language*), και ο οποίος μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη δευτερογενή παραγωγή. Για το λόγο αυτό η δευτερογενής οροδοσία υπόκειται πιο συχνά σε προδιαγραφές και μπορεί να σχεδιαστεί. [10]

Πώς τροποποιείται, όμως, η διεργασία του σχήματος 2 όταν πρόκειται όχι για «αυθόρμητη» γλωσσική αλλαγή, αλλά για ανάπτυξη της γνώσης στα ειδικά θεματικά πεδία που συνεπάγεται την εμφάνιση **νέων εννοιών** και την επακόλουθη ανάγκη καθιέρωσης **νέων όρων**; Στο σχήμα 3 συνοψίζονται τα κύρια βήματα της διεργασίας οροδότησης νέων εννοιών και καθιέρωσης νέων όρων στις ειδικές γλώσσες.

Σχήμα 3 Διεργασία οροδότησης νέων εννοιών και εμπλουτισμού των ειδικών γλωσσών με νέους όρους

Ωστε για κάθε οροδοτημένη ειδική έννοια έχουμε μία **πρωτογενή συμφωνία** (στη γλώσσα πηγής) και πολλές **δευτερογενείς συμφωνίες** (τουλάχιστον από μία σε κάθε άλλη γλώσσα). Για να μπορώ να μιλάω *στη γλώσσα μου* για μια ειδική έννοια ενός θεματικού πεδίου, η οποία έχει οροδοτηθεί *πρωτογενώς* σε άλλη γλώσσα, χρησιμοποιώντας έναν *όρο της γλώσσας μου*, πρέπει να έχω υπόψη μου την αντίστοιχη δευτερογενή συμφωνία για τον όρο αυτόν.

Κατά την διεθνή ορολογική εμπειρία, τόσο η πρωτογενής όσο και η δευτερογενής οροδοσία βασίζονται σε ορισμένα κριτήρια, τις λεγόμενες «**αρχές σχηματισμού όρων**», οι οποίες έχουν διεθνώς τυποποιηθεί από τον ISO¹⁰ [11] και έχουν μεταφερθεί και στην ελληνική τυποποίηση από τον ΕΛΟΤ¹¹ [12] [13]. Οι αρχές αυτές (χωρίς αξιολογική σειρά) είναι οι ακόλουθες επτά:

1. **Διαφάνεια** (transparency)
2. **Συνέπεια** (consistency)
3. **Γλωσσική Καταλληλότητα** (appropriateness)
4. **Γλωσσική Οικονομία** (linguistic economy)
5. **Παραγωγικότητα και συνθετικότητα** (derivability and compoundability)
6. **Γλωσσική Ορθότητα** (linguistic correctness)
7. **Γλωσσική Εντοπιότητα** (preference for native language)

Στην ελληνική οροδοσία, οι αρχές αυτές εφαρμόζονται μαζί με τους **μηχανισμούς σχηματισμού ελληνικών όρων** [12] [14], που υπάγονται σε τρεις γενικούς τρόπους σχηματισμού όρων:

- στη δημιουργία νέων μορφών (**νεοόρων**), π.χ. **user interface** → **διεπαφή χρήστη**,
- στη χρήση υπάρχουσών μορφών, π.χ. **virus** → **ϊός**, από την (ιατρική) στους (υπολογιστές) και

¹⁰ ISO: International Organization for Standardization – Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης

¹¹ ΕΛΟΤ: Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης

– στον διαγλωσσικό δανεισμό, π.χ. **volt** → **βολτ**.

Κάθε **ορος**, λοιπόν, είτε αποτελείται από μια **λέξη** είτε από μια **φράση** μιας συγκεκριμένης γλώσσας, έχει συμφωνηθεί στην αντίστοιχη κοινότητα του θεματικού πεδίου με μια (*πρωτογενή* ή *δευτερογενή*) συμφωνία, βάσει της οποίας η λέξη ή η φράση παριστάνει μια συγκεκριμένη έννοια. Αυτή είναι η *τελευταία συμφωνία* για τον όρο και τα συνθετικά του στη συγκεκριμένη γλώσσα. Πριν από αυτήν τη συμφωνία, όμως, υπάρχουν κατά κανόνα και μια σειρά άλλες συμφωνίες, όπως είδαμε.

Έστω ότι, από τη σειρά συμφωνιών που υπάρχει πίσω από έναν **νέο** όρο, γνωρίζουμε όλες τις συμφωνίες εκτός από την τελευταία. Η *λέξη* ή οι *λέξεις* του όρου ή άλλα *συστατικά* μέρη (σε περίπτωση ενός **νεοόρου**) μας είναι γνωστά (υπάρχουν στο λεξικό!)· ή ακόμα και η συγκεκριμένη *σύνθεση* των συστατικών στοιχείων του όρου μπορεί να μας είναι γνωστή (σε περίπτωση χρήσης **υπάρχουσας μορφής**). Ο όρος μας φαίνεται οικείος και προσιτός. **Δυστυχώς, όμως, χωρίς τη γνώση της τελευταίας συμφωνίας, της σύνδεσής του δηλαδή με τη συγκεκριμένη νέα έννοια, κατά κανόνα, ο όρος δεν μας λέει τίποτα!** Ή μάλλον μας λέει μόνο όλα αυτά που έχουμε στον νου μας για τις προηγούμενες συμφωνίες. Ο στόχος μας, όμως, είναι η γνώση της *τελευταίας συμφωνίας* για να κατανοήσουμε την νέα έννοια. Ερώτημα: **Μπορούμε να οδηγηθούμε στη συμφωνία αυτή ερχόμενοι σε επαφή με τον όρο και μόνο;** Απάντηση: **Κατά κανόνα, όχι!** Από τις επτά αρχές σχηματισμού όρων, η **Διαφάνεια** είναι αυτή που απαιτεί να μπορούμε να «δούμε» μέσα από τον όρο όσο το δυνατόν περισσότερα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της έννοιας. Όσο περισσότερες από τις προηγούμενες συμφωνίες *διαφαίνονται* (γίνονται αντιληπτές ή ανακαλούνται στη μνήμη) από τη μορφολογία και συντακτική δομή του όρου τόσο διαφανέστερος είναι ο όρος. Είναι φανερό, όμως, ότι η διαφάνεια ενός όρου ποικίλλει ανάλογα με τη γνώση και αναγνώριση των συμφωνιών αυτών από το πρόσωπο που έρχεται σε επαφή (προφορικά ή γραπτά) για πρώτη φορά με τον όρο.

Ας έρθουμε στο παράδειγμά μας στο θεματικό πεδίο *⟨Ηλεκτρικοί λαμπτήρες⟩*. Η διαφάνεια του όρου **λάμπα μπαγιονέτ** περιορίζεται μόνο στην έννοια «λάμπα» και τις όποιες συμφωνίες έχουν γίνει γι' αυτήν, ενώ το προσδιοριστικό συνθετικό **μπαγιονέτ** είναι εντελώς αδιαφανές. Αν δεν μας κάνουν γνωστή την συμφωνία για την **έννοια** «λάμπα μπαγιονέτ» είτε περιγράφοντάς την, π.χ. με τον ορισμό που αναφέραμε, είτε δείχνοντάς μας ένα από τα αντικείμενα που καλύπτει η έννοια (μια συγκεκριμένη λάμπα) δεν έχουμε την παραμικρή ιδέα για το τι είδους λάμπα πρόκειται. Η διαφάνεια του όρου **βιδωτή λάμπα** δεν περιορίζεται μόνο στην έννοια «λάμπα», που είναι η ίδια, αλλά αποκαλύπτει και μια σειρά συμφωνιών πίσω από τη λέξη **βιδωτή**, ώστε αυτός που έχει υπόψη του αυτές τις

συμφωνίες, ακούγοντας τον όρο **βιδωτή λάμπα** *αντιλαμβάνεται* ορισμένα πιθανά χαρακτηριστικά της έννοιας, όπως ότι: το επίθετο βιδωτή δηλώνει τρόπο στερέωσης της λάμπας και ότι είτε αυτή στερεώνεται με βίδα ή βίδες είτε η ίδια διαθέτει σπείρωμα και βιδώνεται μέσα στην υποδοχή. Είναι φανερό πόσο «κοντά» στην έννοια βρίσκεται. Φυσικά, μόνο με την πλήρη γνώση της τελευταίας συμφωνίας θα «δει ξεκάθαρα» και θα κάνει κτήμα του την έννοια «βιδωτή λάμπα».

Το προσδιοριστικό συνθετικό **μπαγιονέτ** υπάρχει και σε όρους των <Τηλεπικοινωνιών> [18] όπου έχει αποδοθεί με το νεολογικό επίθετο **στρεψιπεραστός** και αφορά παρόμοιο τρόπο σύνδεσης καλωδίων. Ωστε το επίθετο αυτό μπορεί να εφαρμοστεί και στην περίπτωση της **λάμπας μπαγιονέτ**. Η διαφάνεια, πλέον, του νέου όρου **στρεψιπεραστή λάμπα** αποκαλύπτει και μια σειρά συμφωνιών πίσω από τη λέξη **στρεψιπεραστή**.

Συμφωνίες (σύνθεση στοιχείων από: [6] [7] [5] [1] [4]) για το συνθετικό **στρεψιπεραστή** του όρου **στρεψιπεραστή λάμπα**:

- α. το αρχαίο ρήμα **περῶ** = οδηγώ μέσα από άνοιγμα.
- β. το μεσαιωνικό ρήμα **περνῶ**.
- γ. το σημερινό ρήμα **περνῶ** = οδηγώ δια μέσου, διεκπεραιώνω.
- δ. ο αόριστος **πέρασ-α** του **περνῶ**.
- ε. παράγωγο επίθετο σε **-τός** από ρήμα = υφιστάμενος την ενέργεια του ρήματος.
- στ. **πέρασ-** + **-τός** > **περαστός** = ο προσαρμοσμένος με πέρασμα και όχι με κάρφωμα ή συγκόλληση.
- ζ. το αρχαίο και νέο ρήμα **στρέφω** = στρέφω, στρίβω.
- η. το ρηματικό παράγωγο ουσιαστικό **στρέψις** < **στρεφ-** + **-σις** = στρίψιμο.
- θ. το επίθετο **στρεψιπεραστός** < **στρέψι-** + **περαστός**.
- ι. το θηλυκό του επιθέτου: **στρεψιπεραστή**.
- ια. **στρεψιπεραστή** χαρακτηρίζεται η λάμπα η οποία, για να στερεωθεί, περνιέται μέσα στην ειδική υποδοχή (στο ντουί) με πίεση και μικρή στροφή ώστε δύο αντιδιαμετρικές ακίδες που υπάρχουν στην επιφάνεια του κάλυκά της να περάσουν σε δύο αντίστοιχες εγκοπές της υποδοχής. (αυτή είναι η *τελευταία συμφωνία*, η συμφωνία για την **έννοια** «στρεψιπεραστή λάμπα»)

Συνοπτικά, η αναδρομή στις συμφωνίες αυτές μπορεί να παρασταθεί με τα μορφολογικά βήματα:

στρεψιπεραστή < **στρεψιπεραστός** < **στρέψι-** (< **στρέψις** < **στρέφω**) + **περασ-τός**
(πέρασ-α < περνῶ < μσν. περνῶ < αρχ. περῶ)

Όστε, αυτός που έχει υπόψη του αυτές τις συμφωνίες, ακούγοντας τον όρο **στρεψιπεραστή λάμπα** *αντιλαμβάνεται* ορισμένα πιθανά χαρακτηριστικά της έννοιας, όπως ότι: το επίθετο **στρεψιπεραστή** δηλώνει τρόπο στερέωσης της λάμπας και μάλιστα αυτή είναι **περαστή** και όχι π.χ. βιδωτή ή κολλητή και υπόκειται και σε κάποια **στρέψη** κατά το **πέρασμά της** στην υποδοχή. Είναι φανερό πόσο διαφανέστερος έχει γίνει ο όρος. Φυσικά, μόνο με την πλήρη γνώση της *τελευταίας συμφωνίας* (ια.) μπορεί κανένας να «δει ξεκάθαρα» και να κάνει κτήμα του την έννοια «στρεψιπεραστή λάμπα».

Για έναν νέο όρο, όμως, πολλές φορές οι *συμφωνίες* δεν τελειώνουν με την *τελευταία συμφωνία* για τον όρο. Εάν ο όρος είναι **παραγωγικός** (η 5^η αρχή: *Παραγωγικότητα και συνθετικότητα* έχει ιδιαίτερη σημασία για βασικούς όρους οι οποίοι ακολουθούνται από ολόκληρη οικογένεια συγγενών όρων) κάθε βήμα νέας *παραγωγής* ή *σύνθεσης* που βασίζεται στον όρο ή προκύπτει από αυτόν **δεν** συνεπάγεται απαραίτητα μια *νέα συμφωνία*, αλλά ενεργοποιεί την ήδη υπάρχουσα αντίστοιχη *συμφωνία παραγωγής* ή *σύνθεσης* της Κοινής Νεοελληνικής.

Για παράδειγμα, ας δούμε τις συμφωνίες για τον όρο **δυφίο** (ελληνικό όρο ως απόδοση του αγγλικού όρου **bit**) πριν και μετά από αυτόν:

A. Συμφωνίες πριν από τον όρο δυφίο

- α. υιοθέτηση του όρου **δυσδικός** (< δυάς < δύο) για την έννοια «αποτελούμενος από δύο μέρη».
- β. υιοθέτηση του όρου **ψηφίο** (μγν. ψηφίον < αρχ. ψήφος) για την έννοια «χαρακτήρας που παριστάνει έναν μη αρνητικό ακέραιο» [15].
- γ. υιοθέτηση του όρου **δυσδικό ψηφίο** (της <πληροφορικής>) ως ελληνικού όρου ισοδύναμου με τον αγγλικό όρο **binary digit** για την παράσταση της έννοιας «ένα από τα ψηφία 0 ή 1 όταν χρησιμοποιείται στο δυαδικό σύστημα αρίθμησης» [15].

B. Συμφωνίες για τον όρο δυφίο

- δ. υιοθέτηση της λογικής της συντόμευσης του αγγλικού όρου **binary digit** σε **bit** (< **b**(inary) (**dig**)**it**) και στη συντόμευση του ελληνικού όρου **δυσδικό ψηφίο** σε **δυφίο** (< **δυ**(αδικό) (**ψη**)**φίο**) [16] [17] [15].
- ε. υιοθέτηση της αναλογίας των λέξεων **ψηφίο** / **δυφίο** και της νεολογικής ρίζας **δυφ(ι)**- ως ανάλογης της ρίζας **ψηφ(ι)**- για κάθε περαιτέρω παραγωγή ή σύνθεση.

Γ. Συμφωνίες μετά τον όρο δυφίο

- στ. εφαρμογή της συμφωνίας για την παραγωγική κατάληξη **-(ια)κός** και σχηματισμός του επιθέτου **δυφιακός** με ανάλογη σημασία και χρήση προς το επίθετο **ψηφιακός** στην

περίπτωση όπου τα ψηφία για τα οποία γίνεται λόγος είναι *δυσδικά* δηλαδή *δυσία*. (προσδιοριστικό συνθετικό σε όρους όπως: **bit timing** → **δυσιακός χρονισμός**). Επίρρημα: **δυσιακά**.

- ζ. εφαρμογή της συμφωνίας παραγωγής επιρρήματος με παραγωγική κατάληξη **-ηδόν** (όπως π.χ. **βαθμηδόν** = «κατά βαθμούς») και σχηματισμός του επιρρήματος **δυσηδόν** = «κατά δυσία, δυσία προς δυσία». (προσδιοριστικό συνθετικό σε όρους όπως: **bitwise exclusion** → **δυσηδόν εξαίρεση**).
- η. εφαρμογή της συμφωνίας σύνθεσης με πρώτο συνθετικό **δυσιο-** και όλων των δυνατών σημασιών που απορρέουν από αυτήν (εφαρμογή σε όρους όπως: **bitmap** → **δυσιοαπεικόνιση**, **bitrate** → **δυσιορρυθμός**, **bitstream** → **δυσιοόρρευμα**, **bit transparency** → **δυσιοδιαφάνεια**).
- θ. εφαρμογή της συμφωνίας σύνθετων ουσιαστικών με δεύτερο συνθετικό **-δυσίο**, **-δυσιο** (εφαρμογή σε όρους όπως: **dibit** → **διδυσίο**, **δίδυσιο**, **bit nibble** → **τετραδυσίο**, **τετραδυσιο**).
- ι. εφαρμογή της συμφωνίας σύνθετων επιθέτων με δεύτερο συνθετικό **-δύσιος-α-ο** κατ'αναλογία προς τα επίθετα με δεύτερο συνθετικό **-ψήσιος** (εφαρμογή σε όρους όπως: **οκταδύσιος κωδικός** → **eight-bit code**).

Ο όρος **δυσίο** αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα εφαρμογής της 4^{ης} αρχής (*Γλωσσική Οικονομία*) και της 5^{ης} αρχής (*Παραγωγικότητα και συνθετικότητα*) και έχει χρησιμοποιηθεί σε πάρα πολλούς σύμπλοκους όρους. Αυτό οφείλεται στην μεγάλη παραγωγικότητα και συνθετικότητα του αγγλικού όρου **bit** (στη Βάση TELETERM [18] υπάρχουν περισσότερα από 500 λήμματα (αντιστοιχίες όρων) όπου οι αγγλικοί όροι περιλαμβάνουν ως συνθετικό τον όρο **bit**, και έχουν αποδοθεί με ελληνικούς ισοδύναμους όρους που περιλαμβάνουν παράγωγα και σύνθετα του όρου **δυσίο**).

4 Γλωσσικό αισθητήριο – Πρώτη επαφή με έναν νέο όρο

Η πρώτη αντίδραση ενός ατόμου στο **άκουσμα** ή στη **θέαση** (ανάγνωση) ενός νέου όρου **του οποίου την έννοια αγνοεί**, βασίζεται κυρίως στην προσωπική του εμπειρία και γνώση σχετικά με τις προηγούμενες συμφωνίες για τα δομικά στοιχεία (*οροστοιχεία*) του νέου όρου και στην άμεση αισθητική αντίληψή του κατά την πρώτη επαφή με τον όρο. Και τα δύο αυτά μαζί συνθέτουν αυτό που λέμε **γλωσσικό αισθητήριο** του συγκεκριμένου ατόμου. Αλήθεια, έχουν οι όροι *αισθητική*; Μπορεί ένας όρος να χαρακτηριστεί «όμορφος» ή «κομψός»;

Εφόσον οι όροι εξωτερικεύονται και ερεθίζουν τις αισθήσεις εμφανίζουν αντίστοιχη αισθητική. Η αισθητική των όρων ανάγεται τόσο στην αισθητική των λέξεων από τις οποίες αυτοί αποτελούνται όσο και στην αισθητική τους ως συνόλων.

Κατά τον Αριστοτέλη,

«Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ
γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ»
(Ὅσα λέγονται με τῇ φωνῇ εἶναι σύμβολα τῶν καταστάσεων τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ὅσα
γράφονται εἶναι σύμβολα αὐτῶν που λέγονται με τῇ φωνῇ)
[Περὶ Ἑρμηνείας, 16a, 3-5]

Σε δική μας παράφραση: *Ἡ γλώσσα εἶναι ταυτόχρονα νους, φωνή/ομιλία καὶ γραφή.*

Μπορούμε να πούμε ότι οι **λέξεις** είναι «συμφωνημένα» σύμβολα· γεννιούνται στον νου του ανθρώπου για να αποδώσουν **έννοιες**· κωδικοούνται και εξωτερικεύονται με την **ομιλία** και εμφανίζουν επομένως *ακουστική αισθητική* (ακουστικές εικόνες)· κωδικοούνται και εξωτερικεύονται με τη **γραφή** και εμφανίζουν, επομένως, *οπτική αισθητική* (οπτικές εικόνες)· κωδικοούνται και εξωτερικεύονται και με άλλα συστήματα και εμφανίζουν επομένως και *άλλου είδους αισθητική*· ταυτόχρονα, ὅμως, ὅλα αὐτὰ τὰ *εξωτερικά σύμβολα*, ὅλες αὐτές οἱ *εἰκόνες*, *εσωτερικεύονται* με ἀποτέλεσμα στὸν **νου** τοῦ ἀνθρώπου νὰ συνδέονται μεταξύ τους ἀδιαχώριστα: **νοήματα, ακούσματα κι οράματα...**

Σαν σκέφτεσαι μια **λέξη**, ταυτόχρονα την «ακούς» και την «βλέπεις». Και "νοιώθεις" πίσω της την **έννοια** ἢ τὴ **σειρά ἀπὸ έννοιες** που αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει. Ἀν ἡ λέξη εἶναι **ειδικός ὀρος** ἡ έννοια – κατὰ κανόνα – εἶναι **μία**, ἀν εἶναι λέξη τῆς γενικῆς γλώσσας τότε οἱ **έννοιες** μπορεῖ νὰ εἶναι **πολλές** καὶ ὁ νους μπορεῖ νὰ «πηδαίει» ἀπὸ τὴν μία στὴν ἄλλη καὶ ἀπὸ ἓνα συγκείμενο ἢ θεματικὸ πεδίο σε ἄλλο, ἐφόσον ἔχει γνῶση τῶν έννοιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀντίστοιχων θεματικῶν πεδίων, ἐφόσον, δηλαδὴ, εἶναι γνῶστης τῶν ἀντίστοιχων **συμφωνιῶν**.

Μόνο οἱ λειτουργικὲς λέξεις δὲν ἔχουν «πίσω» τοὺς έννοιες, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν τῆς λειτουργίας τοὺς.

Οἱ λόγοι στοὺς ὁποίους οφείλεται ἡ **έντονη πρώτη ἀντίδραση** καὶ συχνά ἡ ἀπαξιωτικὴ ἐκδήλωση ἐνός ἀτόμου ἀπέναντι σε ἓναν νέο ὄρο καὶ ἢ ἀπόρριψη τοῦ ὄρου ἐκ μέρους τοῦ μποροῦν, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ υπαχθοῦν σε τρεῖς γενικὲς κατηγορίες:

1. **Ἀδιαφορία**. Το ἀτομο δὲν ενδιαφέρεται σοβαρά γιὰ τὰ γλωσσικά ζητήματα καὶ ἀποφεύγει τὰ δύσκολα· τὸ ενδιαφέρει μόνο νὰ ἐπικοινωνεῖ στοιχειωδῶς («ὅπως νὰ 'ναι») με τὴ γλώσσα τοῦ, ἀνακατεϋοντάς τὴν με ἓνα σωρὸ ἀκριτὰ ἄμεσα γλωσσικά δάνεια.

2. **Ιδεολογία.** Το άτομο είναι «καθηλωμένο» σε ορισμένες γλωσσικές εμμονές και είναι πολύ δύσκολο να το αποσπάσεις από τα «πιστεύω» του. Στέκεται αρνητικά απέναντι στο καινούργιο. Τον νεολογισμό τον θεωρεί κάτι σαν «βεβήλωση». Τις λέξεις που «δεν υπάρχουν στο λεξικό» τις θεωρεί απαράδεκτες. Στο ένα άκρο, κάποια από αυτά τα άτομα είναι «κολλημένα στο παρελθόν» και κινδυνολογούν για το μέλλον της γλώσσας· στο άλλο άκρο κάποια άλλα αντιμάχονται την «προσκόλληση στο παρελθόν» σε βαθμό που εμφανίζονται σαν να απεχθάνονται το παρελθόν και να αντιτίθενται στην ανάπτυξη της γλώσσας *με ίδια μέσα*, για την κάλυψη των αναγκών του παρόντος και του μέλλοντος.
- 3 **Γλωσσικό αισθητήριο.** Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, όμως, ο νέος όρος προσκρούει στο *γλωσσικό αισθητήριο* του ατόμου. Η πρόσκρουση αυτή μπορεί να εκφραστεί με τρία επίθετα:

δυσπρόφερτος (*δεν προφέρεται εύκολα*),

δυσήκουστος (*δεν «ακούγεται» καλά/ευχάριστα*),

δυσνόητος (*δεν γίνεται εύκολα κατανοητός*).

Η πρώτη περίπτωση έχει σχέση με τον βαθμό εξοικείωσης του ατόμου στη χρήση φωνητικών μονάδων (φθόγγων) και συμπλεγμάτων που απαντώνται και λειτουργούν στη σημερινή φάση της γλώσσας μας. Η δεύτερη περίπτωση αφορά περισσότερο τις προηγούμενες *συμφωνίες* που έχει υπόψη του το άτομο για τον όρο ή τα οροστοιχεία του και ενδεχόμενες «άσχημες» συνδηλώσεις. Η τρίτη περίπτωση απορρέει από την (δικαιολογημένη) αδυναμία του ατόμου να συλλάβει πλήρως τη νέα **έννοια** απλώς και μόνο ερχόμενο σε επαφή με τον νέο **όρο**.

Σ' αυτούς τους τρεις γενικούς χαρακτηρισμούς μπορούν να ενταχθούν οι δυσμενείς χαρακτηρισμοί που συνοδεύουν συχνά την αρνητική *πρώτη* αντίδραση απέναντι σε έναν νέο όρο, όπως είναι οι ακόλουθοι: **άστοχος/ανεπιτυχής/λανθασμένος** (χαρακτηρισμοί που διατυπώνονται χωρίς ψύχραιμη και τεκμηριωμένη αιτιολόγηση), **αδόκιμος** (με την έννοια της μη διαδεδομένης χρήσης του όρου, λες και ο νέος όρος έπρεπε να έχει χρησιμοποιηθεί πριν επινοηθεί ώστε να είναι δόκιμος), **ανύπαρκτος/ανυπόστατος** (χαρακτηρισμός που δεν έχει νόημα, αφού η νέα έννοια δεν υπήρχε πριν, ώστε να προϋπάρχει και ο όρος), **κακόηχος/απαίσιος/αστείος/κωμικός/γελοίος/ανόητος...** (αυθόρμητη προσωπική αισθητική αξιολόγηση).

Η αξιολόγηση ενός νέου **όρου**, όμως, δεν πρέπει να βασίζεται στην πρώτη εντύπωση, αλλά να γίνεται αφού πρώτα έχει γίνει κατανοητή η **έννοια** την οποία παριστάνει ο νέος όρος και έχει διαπιστωθεί το **χαρακτηριστικό** ή τα **χαρακτηριστικά** της που προβάλλονται μέσω του

όρου. Και αυτό δεν γίνεται απλώς με την επαφή με τον όρο και μόνο. Η **έννοια** γίνεται κατανοητή μέσω πιο εκτεταμένης περιγραφής της, μέσω ενός **ορισμού**, από τον οποίο προκύπτει το στοιχείο στο οποίο βασίστηκε η *συμφωνία* για την παράσταση της έννοιας με τον συγκεκριμένο όρο.

Ασφαλώς και «έχει το δικαίωμα» κάποιος να προσάψει αρνητικούς χαρακτηρισμούς σε έναν νέο ελληνικό όρο! *Αφού όμως πρώτα τον εξετάσει και τον βρει να μην συμφωνεί με κάποια από τις αρχές σχηματισμού όρων*. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί είναι, αντίστοιχα:

1. *μη διαφανής (αδιαφανής)*, όπως ο όρος **μπαγιονέτ** έναντι του διαφανούς όρου **στρεψιπεραστός**,
2. *μη συνεπής (ασυνεπής)*, όπως ο όρος **οινόπνευμα** έναντι του συνεπούς όρου **αιθανόλη**,
3. *μη κατάλληλος (ακατάλληλος)*, όπως ο όρος **αερογενής ήχος** έναντι του κατάλληλου όρου **αερόφερτος ήχος** (απόδοση του αγγλικού **airborne sound**),
4. *μη οικονομικός (ανοικονόμητος, σχοινοτενής)*, όπως ο πολυλεκτικός όρος **τοποθετημένος πλάτη με πλάτη** έναντι του μονολεκτικού **νωτεπίνωτος** (απόδοση του αγγλικού **back-to-back**),
5. *μη παραγωγικός*, όπως όλα τα αναφομοίωτα άμεσα δάνεια: **σάνταρντ, στούντιο, τέμπο, ...**,
6. *μη ορθός (λανθασμένος)*, όπως ο όρος **ιονικός** έναντι του ορθού όρου **ιοντικός** (απόδοση του αγγλικού **ionic**),
7. *μη ελληνογενής*¹² (= μη συνιστάμενος από οροστοιχεία ελληνικής προέλευσης), όπως όλα τα άμεσα δάνεια και ιδιαίτερα τα γραφόμενα με λατινικούς χαρακτήρες: **μπάτζετ, πρότζεκτ, life style** έναντι των αντίστοιχων όρων **προϋπολογισμός, έργο, βιοτροπία**.

Πότε ένας όρος είναι «δόκιμος»;

Σύμφωνα με τα σύγχρονα λεξικά της Κοινής Νεοελληνικής [5] [1] [4] το επίθετο **δόκιμος** – προκειμένου για λέξη, φράση, γραμματικό τύπο κτλ. – ορίζεται ως «καθιερωμένος από την κοινή χρήση ή από τους κλασικούς και αναγνωρισμένους συγγραφείς». Αντώνυμό του ο **αδόκιμος**. Βάσει αυτού του ορισμού, όλοι οι νέοι όροι θα έπρεπε να χαρακτηριστούν **αδόκιμοι**, αφού δημιουργήθηκαν πολύ πρόσφατα και δεν έχει ακόμα διαδοθεί η χρήση τους.

¹² Γράφω «μη ελληνογενής» και όχι «μη ελληνικός», διότι οποιοσδήποτε όρος **υιοθετείται** ως άμεσο δάνειο και χρησιμοποιείται από την κοινότητα του αντίστοιχου θεματικού πεδίου **πρέπει να γράφεται με ελληνικά στοιχεία** και να θεωρείται πλέον **ελληνικός** όρος. Οι όροι **βολτ, στούντιο, τέμπο** είναι «ελληνικοί» όροι, ενώ οι όροι **volt, studio, tempo** είναι «μη ελληνικοί».

Βέβαια, στην Ορολογία [20] ο **αδόκιμος όρος** ορίζεται ως «*όρος που αξιολογείται ως μη συνιστώμενος*», ενώ **δόκιμος όρος** για κάθε έννοια θεωρείται ο **προτιμώμενος όρος** και οι **δεκτοί** συνώνυμοι όροι που παριστάνουν την έννοια, εάν υπάρχουν. Βάσει αυτού του ορισμού ένας νέος όρος μπορεί κάλλιστα να είναι **δόκιμος**, ενώ ακόμα δεν έχει διαδοθεί η χρήση του· αλλά και κάποιος όρος που είναι διαδεδομένος μπορεί, ύστερα από αξιολόγησή του βάσει των αρχών σχηματισμού όρων, να χαρακτηριστεί **αδόκιμος**.

5 Οι όροι που έχουν υιοθετηθεί ή παραχθεί από τα όργανα της ΕΛΕΤΟ

Τα συλλογικά μέλη της ΕΛΕΤΟ, αρχίζοντας πριν από την ίδρυσή της (από την δεκαετία του 1970, όλα σχεδόν ως όργανα του ΕΛΟΤ) και συνεχίζοντας εντατικότερα μετά την ίδρυσή της (1992) μέχρι σήμερα, έχουν **επιλέξει, υιοθετήσει** (ή **δημιουργήσει** από την αρχή) και τελικά **τυποποιήσει** *πολλές χιλιάδες όρους* (που περιλαμβάνονται σε *πολλές εκατοντάδες Ελληνικά Πρότυπα* (μόνο τα τηλεπικοινωνιακά πρότυπα είναι 1194). Αν και τα πρότυπα δεν είναι δωρεάν διαθέσιμα στο κοινό, οι αλληπάλληλες έντυπες εκδόσεις των *γλωσσариών* *όρων* των οργάνων αυτών, όλα αυτά τα χρόνια, διετίθεντο δωρεάν σε κάθε ενδιαφερόμενο.

Πολλοί από αυτούς τους όρους, λόγω της ευρύτερης διάδοσης και χρήσης της τεχνολογίας, από τις ΕΓ των θεματικών πεδίων έχουν διαχυθεί και στην ΓΝΕ και χρησιμοποιούνται, εκτός από τους ειδικούς των σχετικών πεδίων, και από πολλούς άλλους (τεχνικούς συγγραφείς, μεταφραστές, δημοσιογράφους, ιστολόγους κ.ά.), αλλά και κάποιοι από το ευρύτερο κοινό που έρχεται σε επαφή με την τεχνολογία. (Μερικοί από αυτούς τους όρους είναι: *ακοομέτρηση, ανάδραση, διάδραση, διαδραστικός, διαπαραπομπή, διασύνδεση, διατερματικός, διεπαφή, διεργασία, διερμήνευση, διερμηνευτής, δομοστοιχείο, δυαδικό ψηφίο, εικονοστοιχείο, εκτυπωτής, ελεγκτήρας, εξομοίωση, επιγραμμικός, ευρετηρίαση, κινητή τηλεφωνία, κινητό τηλέφωνο, λογισμικό, μορφότυπο, περιαγωγή, προσομοίωση, μεταγλώττιση, μεταγλωττιστής, ραδιοκύμα, σαρωτής, σύμπυκνος δίσκος, υλισμικό*).

Τρεις όροι που σχολιάστηκαν δυσμενώς και «πολεμήθηκαν» άδικα και εξακολουθούν να συγκεντρώνουν τα «πυρά» μερικών είναι οι όροι **τηλεομοιοτυπία, πλινθίο** και **δυφίο**.

Ο όρος **τηλεομοιοτυπία** (< **τηλε-** + **ομοιότυπ(ο)** + **-ία**) – απόδοση του αγγλικού όρου **facsimile, fax** – χρησιμοποιήθηκε από τον ΟΤΕ (και από αυτόν τον υιοθέτησαν και τα όργανα του ΕΛΟΤ και της ΕΛΕΤΟ), από τα πρώτα βήματα της υπηρεσίας αυτής (όπως ήταν φυσικό), εποχή κατά την οποία το ευρύ κοινό δεν είχε ιδέα ούτε καν για την ύπαρξη της υπηρεσίας αυτής. Είναι διαφανής όρος, συνεπής και ανάλογος των όρων άλλων γνωστών τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών, τόσο προηγούμενων από αυτήν, όπως: **τηλεφωνία, τηλεγραφία, τηλετυπία**, όσο και επόμενων, όπως: **τηλεεικονογραφία,**

ηλεκειμενογραφία. Η «κατηγορία» ότι είναι σχοινοτενής όρος έχει αξία μόνο αν περιοριστούμε αποσπασματικά στην *αρχή της γλωσσικής οικονομίας* σε σύγκριση με το «εύκολο» άμεσο μονολεκτικό δάνειο **φαξ**, ενώ απεναντίας το τελευταίο παραβιάζει όλες τις υπόλοιπες αρχές.

Ο όρος **πλινθίο** (οροποίηση της ελληνικής λέξης **πλινθίο**, που σημαίνει «τουβλάκι» και δεν είχε πολύ διαδεδομένη χρήση), ως απόδοση του βασικού και πολύ παραγωγικού αγγλικού όρου **chip**, αποδοκιμάστηκε έναντι του επίσης «βολικού» μονολεκτικού δανείου **τσιπ**. Σημειωτέον ότι το ίδιο το αγγλικό **chip** προέκυψε με οροποίηση της κοινής αγγλικής λέξης: **chip** = «πελεκούδι, λεπτή φέτα» για να αποδοθεί η έννοια «ολοκληρωμένο κύκλωμα» στους (ηλεκτρονικούς υπολογιστές), ενώ στα γαλλικά οροποιήθηκε η κοινή γαλλική λέξη **puce** = «ψύλλος», για την απόδοση της ίδιας έννοιας.

Όσο για τον νεολογικό όρο **δυφίο** [< **δυ**(αδικό) + (ψη)φίο], είδαμε αναλυτικά στα προηγούμενα τις εξαιρετικές δυνατότητες που αυτός προσέδωσε σε μια μεγάλη οικογένεια όρων, μέσω της αποφυγής όρων όπως: **μπιτ, δίμπιτος, οκτάμπιτος, ρυθμός μπιτ, μπιτ προς μπιτ, μπιτικός** με τους όρους: **δυφίο, διδύφιος, οκταδύφιος, δυφιορρυθμός, δυφιηδόν, δυφιακός.**

6 Συμπέρασμα

Η καθιέρωση ειδικών όρων σε ένα θεματικό πεδίο δεν γίνεται με το να «κυλίσουμε» τις νέες έννοιες στο δρόμο, να αφήσουμε τους περαστικούς να τους δώσουν ό,τι όνομα νομίζει ο καθένας και ύστερα να κάνουμε στατιστική και να πούμε: Αφού έτσι το είπαν οι πολλοί αυτό είναι! Οι όροι των ειδικών θεματικών πεδίων είναι υπόθεση της κοινότητας των ειδικών του κάθε πεδίου, στο πλαίσιο της *πρωτογενούς* ή της *δευτερογενούς οροδοσίας*. Αυτοί επιβάλλεται να λειτουργούν συλλογικά και καλό είναι να συνεργάζονται με τους ειδικούς της Ορολογίας, ώστε να εφαρμόζονται οι Αρχές σχηματισμού όρων. Επιπλέον, στο πλαίσιο ενός δημόσιου σχολιασμού μπορεί να ζητηθεί και η γνώμη ενός ευρύτερου κοινού, κυρίως για την επιλογή μεταξύ υποψήφιων όρων οι οποίοι έχουν εκπονηθεί από τους ειδικούς. Αυτή είναι και η πρακτική που έχει εφαρμοστεί ως τώρα από την ΕΛΕΤΟ και τα συλλογικά μέλη της.

Η έντονη απόρριψη ενός νέου ειδικού όρου, εκ μέρους ενός ατόμου που έρχεται σε πρώτη «επαφή» με τον όρο αυτό, οφείλεται κυρίως σε πλημμελή γνώση της *τελευταίας συμφωνίας* των ειδικών βάσει της οποίας επελέγη η συγκεκριμένη λέξη ή φράση για να αποτελέσει τον όρο που θα εκπροσωπεί την συγκεκριμένη έννοια. Το *γλωσσικό αισθητήριο* του ατόμου έχει υποκειμενικό χαρακτήρα, διότι σύγκριται αφενός από το βάθος και την έκταση της γνώσης του ατόμου σχετικά με τις προηγούμενες συμφωνίες που αφορούν τη λέξη, ή τις λέξεις, του

όρου και αφετέρου από την αισθητική του ίδιου του ατόμου. Πέρα από την «πρώτη αίσθηση» και την κατανόηση της έννοιας (δηλαδή της *τελευταίας συμφωνίας*), για την αξιολόγηση ενός όρου, τον ρόλο **αντικειμενικών κριτηρίων** παίζουν οι επτά *αρχές σχηματισμού όρων*, των οποίων η προτεραιότητα εφαρμογής στην συγκεκριμένη περίπτωση έχει εκτιμηθεί και αποφασιστεί από αυτούς που οροδότησαν. Σύμφωνα με τις αρχές αυτές, μπορεί να κρίνεται ένας νέος όρος και εάν θεωρείται ότι δεν είναι κατάλληλος να προτείνεται, τεκμηριωμένα, στην κοινότητα του σχετικού θεματικού πεδίου, η αντικατάσταση ή η βελτίωσή του. Η ίδια η κοινότητα αυτή έχει την ευθύνη της ορθής χρήσης και ανάπτυξης της ΕΓ του πεδίου, η σημαντικότερη συνιστώσα της οποίας είναι το σύγχρονο, διαρκώς αναπτυσσόμενο και συντηρούμενο ορολόγιο του πεδίου.

7 Παραπομπές

- [1] *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ)*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1998
- [2] Roman Jakobson selected writings, Mouton & Co – ‘S-Gravenhage, 1962, *Why “mama” and “papa”*
- [3] J. B. Hofmann, *Ετυμολογικό λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής*, 1949, ανατύπωση 1994
- [4] *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (ΛΝΕΓ)*, Μπαμπινιώτης Γ., Κέντρο Λεξικολογίας 1998
- [5] *Μείζον Ελληνικό Λεξικό(ΜΕΛ)*, Τεγόπουλος–Φυτράκης, 1997
- [6] *Μέγα Λεξικόν Όλης της Ελληνικής Γλώσσης (ΔΔ)*, Δημητράκος Δ., 1964
- [7] *Greek-English Lexicon, Liddell–Scott–Jones (LSJ)*
(<http://www.tlg.uci.edu/ljs/#eid=1&context=ljs>)
- [8] *Le Petit Robert de la langue française*, Λεξικό, ηλεκτρονική έκδοση, 2001
- [9] Βαλεοντής Κ., *Οροδοσία χωρίς γλωσσική «ασυδοσία»!*, Ομιλία 4 Φεβρουαρίου 2011
(http://www.eleto.gr/download/OtherEvents/2011-02-04_Pita2011-SpeechOfELETOsPresident.pdf)
- [10] Βαλεοντής Κ., Μάντζαρη Ε., *Η γλωσσική διάσταση της Ορολογίας: Αρχές και μέθοδοι σχηματισμού των όρων*, 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation. Translation: Between Art and Social Science, 2006
(http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/HAU-Conference2006-ValeontisMantzari_GR.pdf)
- [11] International Standard ISO 704:2000, *Terminology work - Principles and methods*
- [12] ΕΛΟΤ 402:2010, *Ορολογική εργασία – Αρχές και μέθοδοι*
- [13] Περιοδικό Ορόγραμμα, φύλλο Αρ.102, Μάιος-Ιούνιος 2010, Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (http://www.eleto.gr/download/Orogramma/Or102_V05.pdf)
- [14] Περιοδικό Ορόγραμμα, φύλλο Αρ.103, Ιούλιος-Αύγουστος 2010, Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (http://www.eleto.gr/download/Orogramma/Or103_V04.pdf)
- [15] Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 996-01:2012, Έκδοση 2^η, *Τεχνολογία πληροφοριών – Λεξιλόγιο – Μέρος 1: Θεμελιώδεις όροι*

- [16] Βαλεοντής Κ., *Ο αναλογικός κανόνας στην υπηρεσία της σύγχρονης ελληνικής ορολογίας*, Πρακτικά 1ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), Αθήνα 1997.
- [17] Valeontis K., *The “Analogue Rule” a useful terminological tool in interlingual transfer of knowledge*, 2nd Terminology Summit, Barcelona, 2004 (English full version: http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/AnalogueRuleOfNaming-Ed2_EN_EAFT.pdf, English poster paper: http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/AnalogueRuleOfNaming-Ed2_EN_EAFT_poster.pdf)
Βαλεοντής Κ., *Ο «Αναλογικός Κανόνας» χρήσιμο ορολογικό εργαλείο στη διαγλωσσική μεταφορά γνώσης*, 2η Σύνοδος Κορυφής για την Ορολογία, Βαρκελώνη, 2004 (http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/AnalogueRuleOfNaming-Ed2_GR_EAFT.pdf)
- [18] Βάση τηλεπικοινωνιακών όρων TELETERM, www.moto-teleterm.gr
- [19] International Standard ISO 1087-1:2000 – *Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application*.
- [20] Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 561-1:2006, *Ορολογική εργασία – Λεξιλόγιο – Μέρος 1: Θεωρία και εφαρμογή*
- [21] Βάση όρων τεχνολογίας πληροφοριών INFORTERM, <http://inforterm.cs.aueb.gr/>
- [22] Βαλεοντής Κ., *Σημειώσεις του μαθήματος «Αρχές Ορολογίας – Ορογραφίας» του Προγράμματος Μεταπτυχιακού Σπουδών ΤΕΧΝΟΓΛΩΣΣΙΑ II-VII*, Ακαδ. Έτη 2002-2012

Κώστας Βαλεοντής

Φυσικός-Ηλεκτρονικός
Υπεύθυνος Ομάδων Ορολογίας
Διδάσκων στο ΠΜΣ «Τεχνολογία»
Πρόεδρος της ΕΛΕΤΟ
ηλ.ταχ.: valeonti@otenet.gr